

УДК(477):[323.283:061.2]“1932/1933”

ОУН: РЕАКЦІЯ НА ГОЛОДОМОР В УРСР

Леся ОНИШКО

Національний музей історії України,
вул. Володимирська 2, 03001, Київ, Україна

У статті простежено реакцію Організації Українських Націоналістів на трагічні події, пов'язані з Голодомором в Українській СРР у 1932–1933 рр. ОУН прийняла рішення про замах на радянського дипломатичного представника як спосіб привернути увагу західного світу до тоталітарної політики комуністичної Москви, що організувала штучний голод у підрадянській Україні. Підкреслено, що одночасно терористичний акт розглядався ОУН як політична акція, що мала виявити солідарність з наддніпрянськими українцями, продемонструвати українському суспільству рішучу готовність продовження будь-якими методами боротьби за державну незалежність. Розкрито механізм ухвалення рішення керівництвом ОУН про відплатну акцію, хід підготовки замаху (агентату) на консула СРСР у Львові. Особливу увагу зосереджено на аналізі інформації про відплатну акцію ОУН в українській та закордонній пресі й оцінці дієвості цієї акції. Зроблено спробу розглянути уроки, які винесла ОУН з подій 1932–1933 рр. у Наддніпрянщині, й проаналізувати дії українського Руху Опору для недопущення подібних злочинів комуністичного режиму після Другої світової війни.

Ключові слова: Голодомор, Організація Українських Націоналістів, Західна Україна, Наддніпрянщина, УРСР, терор, замах, агентат, Микола Лемик, Олексій Майлов.

Діяльність Організації Українських Націоналістів та її ставлення до штучного голоду в Українській СРР, що мав місце на початку 1930-х років, доволі докладно висвітлено в сучасній історіографії. Протягом періоду незалежності Української держави, з'явилося чимало публікацій, які привертають увагу до даної проблеми. Особливо важливим у цьому контексті видається аналіз питання, як саме позначився Голодомор 1932–1933 рр. на діяльності українського національного руху в цілому, й ОУН, зокрема.

Розгляду ступеня розуміння суті більшовицького режиму членами ОУН, дослідженню відплатних акцій організації, що були спрямовані на покарання винуватців масового винищення українців на початку 1930-х років в УСРР, аналізу інформації про ці злочини у засобах масової інформації й присвячена дана стаття.

Відплатні акти як засіб політичного впливу набули поширення на початку 1920-х років, коли вірменські діячі організували акції помсти проти турків, яких звинуватили в організації масового геноциду вірмен на території Османської імперії. Особливого розголосу набуло політичне вбивство колишнього міністра внутрішніх справ Туреччини Талаат-бея, якого застрелили 15 березня 1921 р. Виконавця вироку – вірменина Соґомона Тейлеряна, було виправдано в ході судового процесу в червні 1921 р.¹

¹ Андрій Козицький, *Геноцид та політика масового винищення цивільного населення у XX ст. (причини, особливості наслідки)*: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів (Львів: Літопис, 2012), 82.

© Онішко Л., 2017

У сучасній українській історіографії діяльність Організації Українських Націоналістів та її ставлення до Голодомору в УСРР широко висвітлена як самими членами ОУН, так і дослідниками, які займаються студіями цієї національної катастрофи.

Найвідомішими є розвідки представників української діаспори, які докладно висвітлювали діяльність ОУН. Зокрема, йдеться про праці: “Нарис історії Організації Українських Націоналістів” П. Мірчука², “Міжнародна акція ОУН”³ Д. Андрієвського, “Нація у боротьбі за своє існування. 1932–1933 в Україні та діаспорі”⁴ М. Марунчака, “Варшавський процес ОУН”⁵ З. Книша та інші. Усі вони детально розглядали діяльність ОУН і політичне вбивство радянського представника у Львові у жовтні 1933 р. й схвально характеризують вчинок молодого націоналіста – виконавця замаху, інтерпретуючи його дії, як адекватну відповідь на терор голодом в УСРР.

У сучасній українській історіографії реакцію ОУН на Голодомор розкрито у роботах Я. Папуги⁶, С. Костя⁷, С. Бутка⁸, Л. Онишко⁹. У своїх розвідках сучасні дослідники, спираючись на аналіз друкованих органів і оунівських документів початку 1930-х років, намагалися прослідкувати механізм прийняття рішення щодо політичного вбивства і наслідки таких дій.

Перш ніж приступити до з’ясування реакції ОУН на Голодомор, необхідно простежити шляхи надходження інформації про голод в УСРР та її достовірність. Правдивою інформацією щодо поширення масового голоду в УСРР володіли самі українці – утікачі, які намагалися пробратися на Захід через кордон з Румунією. Для цього їм необхідно було перейти річку Дністер, яка і слугувала природним кордоном. Інформацію про виснажених голодом громадян УСРР активно висвітлювала і галицька, і закордонна преса наприкінці 1932 – на початку 1933 рр. Бажаючи здобути незаперечні факти голоду в УСРР, українці з Волині за наказом еміграційного уряду УНР, що діяв у Варшаві, декілька разів нелегально переходили радянський кордон. Одним із таких сміливців був і

² Петро Мірчук, *Нарис історії Організації Українських Націоналістів* (Мюнхен, Лондон, Нью-Йорк: Українське видавництво, 1968), т. 1, 640.

³ Дмитро Андрієвський, *Міжнародна акція ОУН. Організація Українських Націоналістів: 1924–1954* (Париж: Видання Першої Української Друкарні у Франції, 1955), 148–150.

⁴ Михайло Марунчак, *Нація у боротьбі за своє існування. 1932–1933 в Україні та діаспорі* (Вінніпег: Б. в., 1985), 365.

⁵ Зиновій Книш, *Варшавський процес ОУН: у 2-х т.* (Торонто: Видавництво “Срібна Сурма”, 1986), 536.

⁶ Ярослав Папуга, *Західна Україна і Голодомор 1932–1933 років: Морально-політична і матеріальна допомога постраждалим* (Львів: Астролябія, 2008), т. 1, 248.

⁷ Степан Кость, “Голодомор у відображенні західноукраїнської преси початку 30-х рр. XX ст.,” *Вісник Львівського університету. Серія журналістика* 33 (2012): 124–133.

⁸ Сергій Бутко, “Реакція ОУН на голод 1932–1933 рр. в Україні: уроки для сучасності,” *Сторінки воєнної історії України* 11 (2008): 218–228.

⁹ Леся Онишко, “Реакція Західної України на Голодомор,” *Український визвольний рух* 16 (2011): 278–289.

майбутній організатор повстанського руху в роки Другої світової війни Тарас Бульба-Боровець¹⁰.

Ще одним джерелом інформації були листи родичів із УСРР. У них жертви голоду просили надсилати продуктові посилки. Такі листи часто друкували у галицькій та діаспорній пресі, уникаючи називати імена авторів такої кореспонденції, щоб не піддавати нещасних репресіям з боку радянських органів.

Одним із достовірних джерел інформації були репортажі іноземних журналістів, яким вдалося самим побачити жахіття терору голодом на території СРСР. Їх свідчення стали одними із незаперечних доказів антилюдського злочину більшовицького режиму в УСРР на початку 1930-х років.

Не минули трагедію голоду в Наддніпрянські Україні й друковані органи ОУН – “Український голос” (припинила виходити наприкінці 1932 р., через арешти усього редакційного колективу), “Наш клич”, “Наш фронт”, “Голос”, “Голос нації”, “Розбудова нації” і “Сурма”. У статті Сергія Бутка “Реакція ОУН на голод 1932–1933 рр. в Україні: уроки для сучасності” автор прийшов до висновку, що націоналісти ретельно відслідковували ситуацію на українських землях у складі СРСР, послідовно викривали усі аспекти поневолення українського народу. Зокрема, у своїх публікаціях вони доводили колоніальне положення України й намагання більшовицької влади через терор і насильство втримати українців в орбіті свого панування¹¹.

Так, у “Розбудові нації” вміщено статтю “Хочемо Незалежної України” М. Кушніра (псевдонім Я. Дуб), в якій автор доволі точно проаналізував дії комуністичного режиму: “Москва та її агенти на Україні нині переконалися, що український національний рух набув таких широких розмірів та досягнув такого впливу серед українських робітників і селян, що більшовицької українофобської політики вже не вистачає, щоб опанувати та перемогти українську національну ідею. Налякані небезпекою вибуху другої національної революції, що загрожує їм не лише втратою панування над багатою колонією, а може спричинитися взагалі до занепаду большевицької диктатури на Сході Європи, червоні московські імперіалісти рішили попередити події та ще більшим терором залякати українські народні маси, а винищенням провідних кіл українського народу знесилити український національний рух”¹².

Як видно з наведеної цитати, чільні діячі ОУН, аналізуючи тодішню суспільно-політичну ситуацію на підрадянських українських землях, чітко простежували наміри радянської влади через терор встановити тотальний контроль над суспільним життям в УСРР. Політичне вбивство О. Майлова членом ОУН Миколою Лемиком стало, з одного боку, своєрідним актом помсти, а з іншого – спробою привернути увагу західного світу до проблеми запровадження

¹⁰ Козицький, *Геноцид та політика масового винищення цивільного населення*, 177.

¹¹ Бутко “Реакція ОУН на голод 1932–1933 рр. в Україні,” 218.

¹² Я. Дуб “Хочемо Незалежної України,” *Розбудова Нації* 1–2 (1930): 54.

державного тоталітаризму у східній частині Європи. Це, зокрема, засвідчують й оунівські друковані видання: журнал “Розбудова нації” – орган Проводу Українських Націоналістів (далі – ПУН), та військово-політичний журнал “Сурма”, що фактично теж був органом ПУН.

Аналізуючи ситуацію у підрадянській Україні на сторінках “Розбудови нації” член ОУН, доктор Сергій Володимирів у статті “Економічне становище селянства України”, заявив: “Село, селянська кляса, було елементом, що його експлуатовано й раніше за часів царської Росії, але майже ніколи ця експлуатація не набирала після знесення кріпацтва таких форм і такого ступня, як це сталося за часів “диктатури пролетаріату”¹³.

Автори і редакція “Розбудови нації” упродовж 1932 р. відзначили системне і радикальне погіршення ситуації у колгоспоному селі. Так, С. Володимирів у номері за липень – серпень 1932 р. у статті “Боротьба за хліб на Радянській Україні” слушно зауважив, що разом із заходами “політично-карно-адміністративного натиску на селянство”, “економічного порядку”, тобто “податки, платежі різного роду, паї, примусова ощадність”, сама колективізація “в цілому організаційно упрощує можливість урядової контролю над хлібною справою взагалі”¹⁴. Він зробив висновок: “Всі наведені розрахунки та таблиці нам яскраво свідчать про те, що держава щораз більше й більше опановує селянську продукцію, щораз більше стискає волю нашого селянина щодо розпоряджування своїми продуктами, щораз більше й більше тиски державного заготовчого апарат[у] стискають селянство”¹⁵. Цитати оунівського аналітика доволі точно характеризують тодішню політику радянської влади – встановлення тотального контролю над частиною українського суспільства.

Така характеристика ОУН подій на підрадянській Україні була обумовлена аналізом інформації, що надходила з-за Збруча. Окрім іншого, такий ґрунтовний аналіз тодішньої суспільно-політичної ситуації був важливим інструментарієм боротьби націоналістів супроти поширення радянофільства й, зокрема, комуністичних ідей. Для цього застосовувалися різні методи боротьби – і політична пропаганда, і терористичні акти.

Попри численні факти, оунівці, як і інші активні політичні українські сили на західноукраїнських землях, доволі довго не підозрювали про справжні масштаби гуманітарної катастрофи в УСРР. Рішення про організацію замаху на представника консульства СРСР у Львові було прийняте лише в червні 1933 р. на Берлінській конференції ОУН, коли Голодомор в УСРР вже пройшов свій пік. На згаданій конференції ОУН, зокрема, обговорювалося й питання політики

¹³ Сергій Володимирів, “Економічне становище селянства України,” *Розбудова Нації* 3–4 (1932): 62.

¹⁴ Сергій Володимирів, “Боротьба за хліб на Радянській Україні,” *Розбудова Нації* 7–8 (1932): 178.

¹⁵ Там само, 183.

Кремля, що спричинила масовий голод у Великій Україні. Учасниками конференції були члени ПУНу на чолі з Є. Коновальцем, члени Крайової ексекютиви ОУН (КЕ ОУН), представники ОУН у Литві й Данцігу¹⁶. Після широкого обговорення 3 червня 1933 р. учасники конференції прийняли постанову про організацію замаху на представника консульства СРСР у Львові. Слід зазначити, що пропозицію організувати політичне вбивство висунула КЕ ОУН¹⁷. Поміркованіші учасники конференції вважали за доцільне підтримувати антирадянські акції легальних українських громадських організацій, координацію дій яких взяв на себе Український громадський комітет рятунку України (УГКРУ), створений трохи пізніше – у кінці липня 1933 р.

Рішення проводу ОУН здійснити замах на радянського консула розцінювалося як суто політична акція, а не дешева ковбойщина¹⁸. Воно засвідчило прагнення очільників ОУН шляхом терору привернути увагу світової громадськості до ситуації в УСРР. Це, зокрема, підтверджують звіти польської таємної служби. Улітку 1933 р. у колах польських спецслужб говорилося про підготовку ОУН чергової акції, спрямованої як проти Польщі, так і проти СРСР.

Запланований на осінь замах на радянського консула мав не лише привернути увагу світової громадськості до трагедії громадян в УСРР, але й продемонструвати ставлення ОУН до Голодомору, солідарність з братами – українцями із-за Збруча. Згодом, на Львівському процесі С. Бандера як голова КЕ ОУН і безпосередній організатор замаху на представника радянського посольства, підтвердив цей факт¹⁹. Він також визнав, що особисто віддав наказ М. Лемикові виконати замах і “подав йому мотиви та інструкції”²⁰.

Аналіз діяльності ОУН на початку 1930-х років свідчить про активне використання методів політичного терору, які були обґрунтовані на сторінках газети “Сурма” і мали виразний політичний характер²¹. Зокрема, було обґрунтовано необхідність терористичної діяльності, що розглядалася як відповідь на насильство ворога. Терор мав стати найсуттєвішою і найстрашнішою зброєю в руках підпільної організації, її останнім і найвагомим аргументом. Терор з погляду ОУН створював атмосферу напруженості й нестабільності, перешкоджав ворожій владі утверджуватися на чужій території, а також підривав авторитет і силу противника і, тим самим, підтримував дух поневоленого народу. Крім того, українські націоналісти використовували революційний терор і як засіб ідеологічного впливу: на українців, особливо молодь,

¹⁶ Микола Посівнич, *Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929–1939 роках* (Львів: Афіша, 2010), 151–152.

¹⁷ Мірчук, *Нарис історії ОУН*, 337.

¹⁸ Юрій Киричук, *Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика* (Львів: Добра справа, 2003), 20.

¹⁹ “Великий процес ОУН у Львові,” *Діло*, 6 червня 1936.

²⁰ Мірчук, *Нарис історії ОУН*, 337.

²¹ “Терор, як засіб самооборони,” *Сурма* 16 (1929): 2.

змушуючи мислити політично; на окупаційну владу, засвідчуючи їй свої наміри продовжувати боротьбу за самостійність; на світову громадськість, демонструючи таким чином, що український народ є окремим суб'єктом і прагне незалежності²².

У січні 1933 р. (офіційно у червні того ж року) С. Бандера став крайовим провідником ОУН на західноукраїнських землях (ЗУЗ). Новий крайовий лідер ОУН був палким прихильником ідеї перманентної революції і вважав терор головним засобом агітації. С. Бандера надавав бойовій діяльності великого значення й особисто цікавився підготовкою кожної акції²³.

Цікавим є сам процес відбору кандидата для проведення замаху. Для того, щоб знайти людину для реалізації плану атентату, керівництво ОУН розіслало до членства відозву такого змісту: “Хто хоче добровільно зголоситися для виконання небезпечного завдання – нехай напише у Львівську політехніку на ім'я К. Брудаса”²⁴. Немає точних даних про те, скільки саме осіб зголосилось виконати акцію – однак відомо, що 75% з опитаних бойовиків погодились на це. Для виконання вбивства організатори вибрали 18-річного М. Лемика²⁵.

Механізм підготовки замаху й до сьогодні залишається не до кінця з'ясованим. Багато запитань викликають деталі організації замаху, котрі різними дослідниками ОУН подаються по-різному. Зокрема, Петро Мірчук вважав, що підготовку замаху спільно розробляли С. Бандера і Роман Шухевич²⁶. У свою чергу, Зіновій Книш стверджував, що протягом літа – осені 1933 р. посаду бойового референта обіймав Богдан Підгайний, який і займався безпосередньою підготовкою до замаху²⁷.

Очевидним є той факт, що загальне керівництво над відплатною акцією здійснював С. Бандера, а бойовий референт ОУН опікувався поточними справами. Протягом описаного періоду Р. Шухевич перебував під пильним наглядом польської поліції й обов'язки бойового референта передав Б. Підгайному, який і виконував цю роботу в умовах цілковитої конфіденційності.

Для успішного виконання замаху керівник розвідувально-бойової референтури ОУН Роман Мигаль організував у серпні 1933 р. детальне стеження за посольством СРСР. У цьому йому допомагали учасниці дівочої бойово-розвідувальної п'ятірки ОУН під керівництвом Марії Кос. Варто підкреслити, що обласним ексекутивам (проводам) було доручено організувати окремі бойові

²² “Терор, як засіб агітації,” *Сурма* 17–18 (1929): 3.

²³ Мірчук, *Нарис історії ОУН*, 324.

²⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІА України у м. Львові), ф. 371, оп. 1, спр. 77, арк. 15.

²⁵ Папуга, *Західна Україна і Голодомор 1932–1933 років*, 79.

²⁶ Петро Мірчук, *Роман Шухевич (Ген. Тарас Чупринка) командир армії безсмертних* (Нью-Йорк, Торонто, Лондон: Видавництво Товариств колишніх вояків УПА в ЗСА, Канаді й Європі, 1970), 270.

²⁷ Книш, *Варшавський процес ОУН: у 2-х томах*, т. 2, 160.

п'ятірки чи трійки, які мали діяти автономно і виконувати поставлені перед ними завдання. Ще на початку 1932 р. була створена дівоча бойово-розвідувальна п'ятірка, до складу якої входили: Віра Свенціцька, Катерина Зарицька, Дарія Гнатківська і Галина Недзвецька. Їхньою кураторкою виступала Марія Кос²⁸. Дівчата збирали інформацію про графік роботи консульства, кількість відвідувачів, стежили за пересуваннями працівників. Отриману інформацію про особливості режиму роботи радянського консульства і, навіть, план розташування приміщень, Р. Мигаль, через бойового референта КЕ Б. Підгайного, передавав С. Бандері, який, у свою чергу, використав її для інструктажу М. Лемика²⁹.

Виконавець замаху був студентом першого курсу Львівського університету. Його кандидатуру С. Бандера відібрав ще в кінці літа 1933 р. Цей вибір був обумовлений не лише юністю і рішучістю молодого юнака, але і його селянським походженням. Професор Олекса Горбач у своєму спогаді про М. Лемика писав: “Провід ОУН передбачував, що большевицька пропаганда буде запевняти, що замаховець належав до “попівсько-куркульської кліки з ОУН”, тому пляново обрав на атентатника вихідця з убогих селян”³⁰.

За свідченнями самого С. Бандери, який згодом на Львівському процесі заявив, що особисто зустрічався з майбутнім виконавцем політичного вбивства і вважав, що ця молода людина здатна вчинити подібний акт на знак протесту проти терору голодом³¹. Сам М. Лемик на судовому процесі твердив, що в ході підготовки до замаху чотири рази зустрічався з чоловіком на ім'я Ксаверій Брудас. Перша зустріч носила ознайомчий характер з тим, щоб оцінити наскільки юнак готовий до такого важливого завдання. Через тиждень К. Брудас передав М. Лемику револьвер із патронами, щоб юнак мав змогу повправлятися у стрільбі. Під час зустрічі 20 жовтня 1933 р. біля могили Івана Франка на Личаківському цвинтарі, К. Брудас розкрив ціль майбутньої акції – вбивство консула, як відповідь на Голодомор. Останній також вручив М. Лемику 30 злотих, щоб той мав змогу купити собі одяг на випадок арешту і наступного судового процесу. Ніч перед замахом з 20 на 21 жовтня 1933 р. М. Лемик провів у “Народній гостинниці”. Наступного дня він ще раз зустрівся з Ксаверієм біля костюлу Марії Магдалини, який і повідомив М. Лемику, що замах запланований на 11.00.

21 жовтня 1933 р. близько 11.30 М. Лемик увійшов до радянського консульства у Львові. Згодом попросив провести його до консула з метою отримати дозвіл на виїзд до Радянської України. На робочому місці службовця

²⁸ Леся Онишко, “Нам сонце всміхалось крізь ржаві ґрати...” Катерина Зарицька в Українському національно-визвольному русі (Торонто, Львів: Видавництво “Літопис УПА, 2007), 71.

²⁹ Мірчук, *Нарис історії ОУН*, 338.

³⁰ Володимир Макар, “Постріл в обороні мільйонів,” *Бойові друзі: Збірка спогадів з дій ОУН (1929–1945)* (Торонто: Гомон України, 1980), 348.

³¹ Кр-ий Ю., “Атентат на совєцький консулат,” *Визвольний шлях* 3 (1970): 336–337.

виявився офіцер НКВС, начальник канцелярії консульства Олексій Майлов. Він, вислухавши звернення, попросив показати документи. Замість них М. Лемик із кишені витягнув пістолет і зі словами: “Це тобі від Організації українських націоналістів – за муки і смерть наших братів та сестер, за голод в Україні, за всі знущання...” вистрілив з револьвера.

Як показало згодом слідство обидва постріли були смертельними. М. Лемик вийшов з кабінету до приймальні й побачив іншого працівника консульства Івана Джугая, який зачиняв двері. Пролунав третій постріл, яким було поранено І. Джугая. Згодом в ході суду М. Лемик свідчив, що не пам’ятає про третій постріл, бо був у стані шоку. Він також не пам’ятав той факт, що намагався вийти з приміщення консульства, адже отримав наказ від організаторів замаху чекати на місці й здатися до рук польської поліції. Незабаром кілька поліцейських пробралися до приміщення консульства й затримали юнака, який не чинив опору, а спокійно повідомив своє ім’я і заявив, що виконував наказ ОУН.

Суд над виконавцем атестату відбувся уже 30 жовтня 1933 р. і привернув увагу міжнародної громадськості. На ньому були присутні румунський консул, представники радянського посольства, журналісти провідних видань і представники ТАСС. Більшість українських адвокатів Львова запропонували свої послуги М. Леміку. Окрім постійного правника у справах ОУН Степана Шухевича, адвокатські консультації надавали від УНДО Степан Біляк, УСДП Лев Ганкевич і Володимир Старосольський, УНО – Осип Назарук.

Оборонці підсудного підкреслювали той факт, що, приналежність М. Лемика до якої-небудь організації не грає в цьому процесі ніякої ролі, бо “увесь 40-мільйонний український народ, без огляду на партії й політичні угруповання, вважає вчинок Миколи Лемика – не пересуджуючи його законної кваліфікації – за вислід стихійного процесу всієї української нації проти небувалого нищення її основ життя московським комінтерном”³².

Головуючий суддя усілякими засобами намагався уникнути перетворення процесу на антирадянську акцію. Усі намагання адвокатів С. Шухевича і В. Старосольського привернути увагу присутніх до репресій та масових смертей на території УСРР з тим, щоб були зрозумілими дії молодого члена ОУН, не мали суттєвого успіху. Головуючий не допускав розгляду справи під політичним кутом й ухилявся від питання про мотиви вбивства, щоб уникнути обговорювання ситуації на охоплених голодом територіях СРСР. Очевидно, що суддя діяв за вказівкою свого керівництва з тим, щоб не дати додаткових аргументів радянській стороні, адже й без них Москва звинувачувала польську владу в організації цього вбивства³³. До прикладу, у своїх коментарях радянські дипломати значну вину за вбивство покладали на польську владу, яка, мовляв,

³² ЦДІА України у м. Львові, ф. 371, оп. 1, спр. 77, арк. 15.

³³ Степан Шухевич, *Моє життя. Спогади* (Лондон: Українська видавнича спілка в Лондоні, 1991), 479.

без сумніву стояла за цим атентатом. У ході судового процесу, що тривав лише один день, а саме 30 жовтня 1933 р., М. Лемика було засуджено до страти, однак, враховуючи молодий вік підсудного, смертну кару було замінено на довічне ув'язнення.

Того ж дня, 30 жовтня 1933 р. українські студенти організували масову демонстрацію під стінами приміщення воєводства, де відбувався суд. Для недопущення безладів в районі, поліція застосувала силові засоби. У ході сутичок було поранено учасника акції Івана Равлика, а також випадково загинула польська дівчина, яка стала мимовільним свідком подій. У зв'язку з демонстрацією були проведені обшуки і арешти. Згодом міністр внутрішніх справ Польщі Броніслав Перацький був змушений публічно виправдовувати такі дії поліції³⁴.

Окрім замаху на консула СРСР, Крайова езекутивна ОУН ще планувала вбивство відомого в Західній Україні радянофіла Антіна Крушельницького. Деталі цього замаху були з'ясовані після арешту Б. Підгайного, який за вказівкою С. Бандери повинен був організувати цей атентат. Відповідно до розробленого плану, замах на А. Крушельницького мав лише посилити ефект від убивства безпосереднього представника СРСР. На підтвердження даної версії слугує запланований час проведення обох акцій. Замах на консула планувався у суботу 21 жовтня 1933 р. близько 11.00, а на А. Крушельницького – близько 18.00. Проте, в останній момент від реалізації задуманого відмовилися. “Коли ж я довідався, що А. Крушельницький мав виїхати на Східну Україну, я наказ відкликав, передбачуючи, що його там где власне така кар'єра, яку він і перейшов”, – свідчив згодом С. Бандера³⁵.

Вбивство службовця консульства СРСР у Польщі набуло великого розголосу. Тодішня українська преса активно описувала деталі замаху, схвально відгукуючись про виконавця замаху. Така одностайність серед української громадськості свідчила про позитивне сприйняття радикальних методів ОУН у справі помсти Москві за трагедію по той бік Збруча³⁶. У своїх розвідках дослідник М. Марунчак назвав 1933 р. “соборницьким роком в історії українського народу”, підкреслюючи одностайність українців Західної України у їх ставленні до голоду в УСРР³⁷.

Проте не слід перебільшувати результати політичного вбивства. Цілком очевидним видається факт, що попри намір солідаризуватися з українцями на Сході України, представники молодого керівництва ОУН у краї, прагнули не лише словом, але й ділом засвідчити свою жертвовність. За оцінкою С. Костя, культ “Дії” (Чину) володів умами і серцями молодих українських націоналістів міжвоєнної доби³⁸. Інформація про голод, а точніше реакція на нього дали змогу

³⁴ “Відгуки демонстрації перед воєводством і ревізії в Акад. Домі,” *Діло*, 14 січня 1934.

³⁵ ЦДІА України у м. Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 365, арк. 2.

³⁶ Папуга, *Західна Україна і Голодомор 1932–1933 років*, 81.

³⁷ Марунчак, *Нація у боротьбі за своє існування*, 70.

продемонструвати націоналістам і ненависть до російського більшовизму, як ворога України, і свою любов до неї саме чином. Окрім іншого, вбивство радянського консула стало наслідком впровадження концепції перманентної революції, яку послідовно обґрунтовував у своїх працях один з лідерів ОУН Микола Капустянський, а С. Бандера, як очільник ОУН у краї, втілював цю концепцію на практиці.

Ціль, яку переслідувала ОУН, організовуючи політичне вбивство, було досягнуто. Світова громадськість пильніше стала придивлятися до подій на території УСРР. Вбивство представника комуністичного режиму О. Майлова і донині вважається найсміливішим актом протесту проти тоталітарної політики радянської Москви. Акт політичної відплати засвідчив солідарність українців Західної України з українцями з Наддніпрянщини. Одночасно, інформація про терор голодом і масові репресії в СРСР допомогли громадськості розібратися у суті більшовизму, пізнати його антиукраїнський зміст.

Ще однією антирадянською акцією, проведеною ОУН, слід вважати організацію вибуху в редакції газети “Праця”, що друкувала провокаційні антиоунівські статті, виконуючи політичне замовлення Москви³⁹. У ході Варшавського, а згодом Львівського судових процесів над членами ОУН, стали відомі деталі цього антирадянського акту. За доручення Марії Кос, учасниця дівочої бойово-розвідувальної п’ятірки Катерина Зарицька, вела стеження за роботою друкарні “Праця”. 12 травня 1934 р. вона прийшла до редакції, начебто з метою оформити передплату часопису. Після заповнення усіх паперів, вона попросила службовця редакції зберегти її пакунок, під приводом того, що в гарячу пору їй важко з ним носитися. Через 12 хвилин після її відходу пакунок вибухнув⁴⁰.

Політика більшовицького режиму на території тодішньої УСРР, спонукала керівництво ОУН до антирадянських агітаційно-пропагандистських і бойових акцій. Атенат на завідувача канцелярії генконсульства СРСР у Львові О. Майлова, планування замаху на А. Крушельницького і організація вибуху в часописі “Праця” засвідчили виразні зміни в тактиці націоналістів стосовно більшовизму. Поряд з Польщею, ОУН вважала своїм ворогом й СРСР, як поневолювача українського народу, й, фактично, започаткувала боротьбу з червоною Москвою не словом, а ділом⁴¹.

ОУН добре засвоїла один із головних уроків Голодомору 1932–1933 рр. – за будь-яку ціну перешкодити окупантам реквізувати продовольство у населення, що загарбники використовували, як форму терору і упокорення української людності. Зокрема, у рішеннях II конференції ОУН за квітень 1942 р. чітко

³⁸ Кость, “Голодомор у відображенні західноукраїнської преси,” 130.

³⁹ ЦДІА України у м. Львові, ф. 371, оп. 1, спр. 74, арк. 10; спр. 75, т. 2, арк. 147.

⁴⁰ Онишко, “Нам сонце всміхалося крізь ржаві ґрати...” Катерина Зарицька, 73–86.

⁴¹ Анатолій Кентій, *Нариси історії Організації Українських Націоналістів (1929–1941 рр.)* (Київ: Інститут історії України НАН України, 1998), 49.

означено мету німецької земельної реформи: “витиснути якнайбільше хліба й робочої сили з України”⁴².

У лютому 1943 р. у постановах III конференції ОУН однією з цілей визвольної боротьби проти всіх різновидів імперіалізму – російського, німецького та інших, названо “збереження українських народних мас та організування їх плянкової оборони й самооборони перед масовим фізичним винищенням та цілковитим економічним грабунком окупантами”⁴³. У серпні 1943 р. символічною стала згадка у документах III Надзвичайного Великого Збору ОУН про М. Лемка, який в роки Другої світової загинув від рук нацистських окупантів. У документі підкреслено: “Вісню оборони народу перед окупаційним терором були дві справи: вивіз до Німеччини на каторжну роботу й грабунки хліба”⁴⁴.

У 1946–1947 рр. найнаочнішим прикладом успішного врахування уроків Голодомору 1932–1933 рр. стало перешкоджання підпіллям ОУН і підрозділами УПА спробам радянської влади вилучити критичну кількість продовольства у населення і організувати штучний голод в західних областях України. Так, після другої окупації комуністичним режимом західного регіону України, командування УПА-Захід звернулося до населення зі зверненням “Українські селяни!” У листівці прямо говорилося: “Пам’ятайте про голод 1932–1933 рр., організований Сталіним на СУЗ і про голод 1941–1942 рр., організований Гітлером на Прикарпатті. Не допустимо того, щоб і в цьому році таке повторилося!”⁴⁵.

Для популяризації політики підпілля щодо земельного питання і посилення опору селянами колективізації, видавалися великими тиражами антиколгоспні листівки. Колгоспна тематика цікавила низку учасників національно-визвольних змагань повоєнних років, особливо після повторного становлення радянської влади на західноукраїнських землях, коли, власне, окупаційний комуністичний режим взявся за впровадження колгоспної системи насильницькими методами⁴⁶.

Цій темі присвячена й праця останнього командира УПА Василя Кука – “Колгоспне рабство”⁴⁷. У ній усебічно доводилась неефективність колгоспної системи управління, її спрямованість на запровадження тотального контролю над селянами, попраання демократичних прав і свобод, обґрунтовувалось, що відсутність зацікавленості у результатах праці не лише заважає економічному розвитку, але й призводить до регресу.

⁴² “Постанови Другої Конференції Організації Українських Націоналістів (квітень 1942 р.),” *ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр.: Збірка документів* (Б. м. і в., 1955), 67.

⁴³ “Постанови Третьої Конференції Організації Українських Націоналістів самостійників державників (ОУНСД) 17–21 лютого 1943 р.,” *ОУН у світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 рр.: Збірка документів* (Б. м. і в., 1955), 86.

⁴⁴ Там само, 92–93.

⁴⁵ “Українські селяни!,” *Українська Повстанська Армія: Збірник документів за 1942–1950 рр.* (Б. м. і в., 1957), ч. 1, 151.

⁴⁶ Михайло Романюк, “Селянське питання в повстанських листівках,” *Визвольний шлях* 9 (2001): 49–65.

У підсумку можна констатувати, що українські націоналісти були добре поінформовані про масовий терор голодом на території тодішньої УСРР. Аналіз аналітичних розвідок у друкованих органах ОУН засвідчує доволі точне розуміння суті більшовицького режиму й розуміння терористичних методів, з допомогою яких Москва намагалась упокорювати українців.

Розголос у пресі, а також Варшавський та Львівський судові процеси 1935–1936 рр., у ході яких з'ясовано деталі організованих відплатних акцій, зокрема, й антирадянських, мали і короткострокові, і довгострокові наслідки. Якщо говорити про короткострокові результати, то важливо підкреслити той вплив, який мала інформація про великий голод в СРСР на ставлення до радянофільства з боку українців Західної України. Фактично, інформація про Голодомор “поховала” надії українців на відродження української державності в УСРР. У довгостроковій перспективі знання про методи терору голодом, активно впроваджувані радянським керівництвом, послугували поштовхом до розгортання масового збройного спротиву вилученню продуктів у мешканців Галичини. Це засвідчують і антиколгоспні листівки із попередженнями про можливість голоду та пересторогами проти колгоспної системи в цілому.

Отже, вбивство представника радянського консульства і подальша антирадянська пропагандистська робота ОУН вплинули на формування майбутніх українських патріотів, котрі згодом в умовах радянсько-німецької війни поповнили ряди учасників Руху Опору, активно вступали до лав Української Повстанської Армії та підпілля ОУН, з твердим переконанням, що лише діяльним збройним протистоянням можливо завоювати право на свободу і творення власної держави.

OUN REACTION ON HOLODOMOR IN THE USSR

Lesia ONYSHKO

National Museum of Ukrainian History
Academic Secretary,

2, Volodymyrska str., 03001, Kyiv, Ukraine

The main thesis of this article is that the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), which led the national movement of the 1930s in Western Ukraine, prepared and carried out a terrorist act against a Soviet diplomatic representative in Lviv as a retribution for a man-made famine of 1932-1933 in the USSR, which resulted in the deaths of millions of Ukrainian peasants.

The truth about one of the greatest tragedies in Ukrainian and world history, the Holodomor, is still relatively unknown today. During the tragedy on the Ukrainian territory, there was no objective information about it on the international arena, which excluded the possibility of assistance from international organizations, as was the case during the famine of 1921-23 in Soviet Russia. Under these

⁴⁷ Василь Кук-“Леміш”, *Колгоспне рабство* (Львів: Центр дослідження визвольного руху, 2005), 264.

circumstances, the OUN took a radical step – they planned a murder of a Soviet diplomat in Lviv aiming to bring the international community to dramatic events in the USSR.

The OUN, which monitored the socio-political situation and anti-Ukrainian measures of Soviet power in the USSR, opposed the spread of communist ideas in Western Ukraine (as a part of Poland) and fought against it with different methods, be it political propaganda or terrorist acts.

The OUN learned about the tragic processes in the Ukrainian village too late, since the Soviet regime carefully concealed the consequences of its policies. Ukrainian society in Western Ukraine for a long time did not suspect about the true scale of the humanitarian catastrophe in the USSR. So the decision of the OUN to organize an assassination of a Soviet representative was made only in June 1933, when the terror was already fading in Ukrainian villages.

The decision to assassinate a representative of Soviet authorities was made collectively by the OUN leadership. In a short time, a detailed plan was developed and preparation for an attempt was made. The assassin, Mykola Lemik, came from a poor peasant family, which was specifically foreseen by the organizers, in order to avoid accusations by official Moscow of killing their representative on social, rather than political, grounds.

Apart from its main goal to attract the attention of the Western world to the Holodomor, the assassination was considered by the OUN as a political action to show solidarity with Ukrainians in the USSR, to demonstrate to Ukrainian society the readiness to resolutely continue the struggle for independence of Ukraine with all available methods.

The information about the murder of Soviet diplomat O. Maylov was widely circulated in the Ukrainian and foreign press, therefore, the world community became more interested in following the events that took place on the territory of the USSR.

The information about the organization of artificial famine in the USSR in 1932-1933 by the Soviet authorities struck Ukrainians in Galychyna, caused a strong opposition to the establishment of the Soviet regime in Western Ukraine in 1939 and became one of the reasons of active support of the anti-Communist Resistance Movement in the region after the end of the Second World War.

Key words: Holodomor, OUN, Western Ukraine, Dnieper Ukraine, USSR, terror, assassination.

REFERENCES

- Andriievskiy, Dmytro. *Mizhnarodna aktsiia OUN. Orhanizatsiia Ukrainskykh Natsionalistiv: 1924–1954*. Paryzh: Vydannia Pershoi Ukrainskoi Drukarni u Frantsii, 1955. (in Ukrainian).
- Butko, Serhii. “Reaktsiia OUN na holod 1932–1933 rr. v Ukraini: uroky dlia suchasnosti.” *Storinky voiennoi istorii Ukrainy* 11 (2008): 218–228. (in Ukrainian).
- Dub, Ya. “Khochemo Nezaleznoi Ukrainy.” *Rozbudova Natsii* 1–2 (1930): 52–57. (in Ukrainian).
- Kentii, Anatolii. *Narysy istorii Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv (1929–1941 rr.)*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1998. (in Ukrainian).
- Knysh, Zynovii. *Varshavskiy protses OUN: u 2-kh t.* Toronto: Vydavnytstvo “Sribna Surma”, 1986. (in Ukrainian).
- Kost, Stepan. “Holodomor u vidobrazheni zakhidnoukrainskoi presy pochatku 30-kh rr. XX st.” *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii zhurnalistyka* 33 (2012): 124–133. (in Ukrainian).
- Kozytskyi, Andrii. *Henotsyd ta polityka masovoho vynyshchennia tsyvilnoho naseleattia u KhKh st. (prychyny, osoblyvosti naslidky): navch. posib. dlia studentiv vishchykh navchalnykh zakladiv*. Lviv: Litopys, 2012. (in Ukrainian).
- Kr-yi Yu. “Atentat na sovetyskyi konsulat.” *Vyzvolnyi shliakh* 3 (1970): 336–337. (in Ukrainian).
- Kuk, Vasyl (“Lemish”). *Kolhospne rabstvo*. Lviv: Tsentr doslidzhennia vyzvolnoho rukhu, 2005. (in Ukrainian).
- Kyrychuk, Yurii. *Ukrainskyi natsionalnyi rukh 40–50-kh rokiv XX stolittia: ideolohiia ta praktyka*. Lviv: Dobra sprava, 2003. (in Ukrainian).

- Makar, Volodymyr. "Postril v oboroni milioniv." *Boiovi druzi: Zbirka spohadiv z dii OUN (1929–1945)*. Toronto: Homon Ukrainy, 1980. 333–354. (in Ukrainian).
- Marunchak, Mykhailo. *Natsiia u borotbi za svoie isnuvannia. 1932–1933 v Ukraini ta diaspori*. Winnipeg: B. v., 1985. (in Ukrainian).
- Mirchuk, Petro. *Narys istorii Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv*. Miunkhen, London, Niu-York: Ukrainske vydavnytstvo, 1968, t. 1. (in Ukrainian).
- Mirchuk, Petro. *Roman Shukhevych (Hen. Taras Chuprynka) komandyr armii bezsmertnykh*. Niu-York, Toronto, London: Vydavnytstvo Tovarystv kolyshnykh voiakiv UPA v ZSA, Kanadi y Evropi, 1970. (in Ukrainian).
- TsDIA Ukrainy u m. Lvovi, f. 371, op. 1, spr. 74. (in Ukrainian).
- TsDIA Ukrainy u m. Lvovi, f. 371, op. 1, spr. 75. (in Ukrainian).
- TsDIA Ukrainy u m. Lvovi, f. 371, op. 1, spr. 77. (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv (dali – TsDIA Ukrainy u m. Lvovi), f. 359, op. 1, spr. 365. (in Ukrainian).
- Onyshko, Lesia. "Nam sontse vsmikhalos kriz rzhavii hraty..." *Kateryna Zarytska v Ukrainskomu natsionalno-vyzvolnomu rusi*. Toronto, Lviv: Vydavnytstvo "Litopys UPA, 2007. (in Ukrainian).
- Onyshko, Lesia. "Reaktsiia Zakhidnoi Ukrainy na Holodomor." *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh* 16 (2011): 278–289. (in Ukrainian).
- Papuha, Yaroslav. *Zakhidna Ukraina i Holodomor 1932–1933 rokiv: Moralno-politychna i materialna dopomoha postrazhdalym*. Lviv: Astroliabiia, 2008, t. 1. (in Ukrainian).
- Posivnych, Mykola. *Voienno-politychna diialnist OUN v 1929–1939 rokakh*. Lviv: Afisha, 2010. (in Ukrainian).
- "Postanovy Druhoi Konferentsii Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv (kviten 1942 r.)." *OUN u svitli postanov Velykykh Zboriv, Konferentsii ta inshykh dokumentiv z borotby 1929–1955 r.: Zbirka dokumentiv*. B. m. i v., 1955. 62–74. (in Ukrainian).
- "Postanovy Tretoi Konferentsii Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv samostiinykiv derzhavnykiv (OUNSD) 17–21 liutoho 1943 r." *OUN u svitli postanov Velykykh Zboriv, Konferentsii ta inshykh dokumentiv z borotby 1929–1955 r.: Zbirka dokumentiv*. B. m. i v., 1955. 74–89. (in Ukrainian).
- Romaniuk, Mykhailo. "Selianske pytannia v povstanskykh lystivkakh." *Vyzvolnyi shliakh* 9 (2001): 49–65. (in Ukrainian).
- Shukhevych, Stepan. *Moie zhyttia. Spohady*. London: Ukrainska vydavnycha spilka v Londoni, 1991. (in Ukrainian).
- "Teror, yak zasib ahitatsii." *Surma* 17–18 (1929): 2–3. (in Ukrainian).
- "Teror, yak zasib samooborony." *Surma* 16 (1929): 2–3. (in Ukrainian).
- "Ukrainski seliany!" *Ukrainska Povstanska Armiia: Zbirnyk dokumentiv za 1942–1950 rr.* B. m. i v., 1957, ch. 1. 151. (in Ukrainian).
- "Velykyi protses OUN u Lvovi." *Dilo*. 6 chervnia 1936. (in Ukrainian).
- "Vidhuky demonstratsii pered voievodstvom i revizii v Akad. Domi." *Dilo*. 14 sichnia 1934. (in Ukrainian).
- Volodymyriv, Serhii. "Borotba za khlib na Radianskii Ukraini." *Rozbudova Natsii* 7–8 (1932): 178–183. (in Ukrainian).
- Volodymyriv, Serhii. "Ekonomichne stanovyshe selianstva Ukrainy," *Rozbudova Natsii* 3–4 (1932): 62–70. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії: 15 вересня 2017 р.

Прийнята до друку: 19 грудня 2017 р.